

Niepubliczna Placówka Doskonalenia Nauczycieli
przy Stowarzyszeniu "Dorośli - Dzieciom" w Sępólnie Krajeńskim

Kurs kwalifikacyjny z zakresu TERAPII PEDAGOGICZNEJ

KATARZYNA JAKIELASZEK

**Program terapii dla uczniów klas IV-VI
szkoły podstawowej ze stwierdzoną dysleksją rozwojową**

Praca napisana pod kierunkiem
mgr D. Daszkiewicz

Sępólno Krajeńskie 2009

SPIS TREŚCI:

1. WSTĘP.....	3
2. ZJAWISKO DYSLEKSJI ROZWOJOWEJ	
2.1 Definicja zjawiska	5
2.2 Przyczyny i symptomy	6
2.3 Diagnoza dysleksji	10
2.4 Terapia pedagogiczna dzieci dyslektycznych	12
2.5 Prawa uczniów z dysleksją rozwojową	15
3. CHARAKTERYSTYKA UCZESTNIKÓW TERAPII.....	18
4. PROGRAM TERAPII DLA UCZNIÓW ZE ZDIAGNOZOWANĄ DYSLEKSJĄ	
4.1 Założenia i cele programu	25
4.2 Procedury osiągania celów	27
4.3 Materiał programowy	29
4.4 Przykładowe konspekty zajęć	33
4.5 Oczekiwane rezultaty	38
4.6 Ewaluacja programu	38
5. SPIS TABEL	40
6. ZAŁĄCZNIKI	41
7. BIBLIOGRAFIA	51

1. WSTĘP

W szkole podstawowej, w której pracuję, istnieje duża grupa uczniów, którzy zgodnie z opinią Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej mają dostosowane wymagania edukacyjne do indywidualnych potrzeb (Rozporządzenie MENiS z dnia 30.04.2007r.), ze względu na zdiagnozowaną dysleksję rozwojową.

Jak pokazuje praktyka szkolna, dzieci te, popularnie nazywane dyslektykami, na różnych etapach kształcenia borykają się z większymi czy mniejszymi kłopotami w nauce. Uczniowie tacy nie potrafią – w czasie przewidzianym programem nauczania - przyswoić sobie określonej wiedzy i umiejętności. Mają kłopoty z płynnym czytaniem, podczas pisania popełniają liczne błędy, z trudem przychodzi im opanowanie języka obcego, a na lekcjach matematyki przedstawiają liczby. Trudności w uczeniu się mogą pojawić się już na początku kariery szkolnej, lecz zdarza się i tak, że dają o sobie znać później w klasie piątej czy szóstej i wówczas załamuje się kariera szkolna ucznia. Niepowodzenia, brak sukcesów w nauce, obniżają wiarę we własne siły, osłabiają motywację do nauki, w niektórych przypadkach prowadzą do zaburzeń zachowania i wagarów.

Poniższa praca jest próbą pomocy dzieciom dyslektycznym. W części teoretycznej, na którą składa się rozdział drugi, skupiam się na zgłębieniu zjawiska dysleksji rozwojowej.

W tym miejscu przedstawiam definicje zjawiska dysleksji proponowane przez różnych autorów. Podejmuję się także kwestii przybliżenia etiologii, czyli przyczyn występowania tego zjawiska. W podrozdziale tym zamieszczam również tabelaryczne ujęcie symptomów ryzyka dysleksji, które charakterystyczne są dla poszczególnych okresów życia dziecka. Kolejne podrozdziały poświęcam na opisanie procesu diagnozowania dysleksji w placówkach takich jak poradnie psychologiczno – pedagogiczne. Swoją uwagę zwracam także na terapię pedagogiczną jako jedną z dostępnych form pomocy dzieciom dyslektycznym. Tę część pracy kończę, omawiając prawa i obowiązki uczniów ze zdiagnozowaną dysleksją rozwojową. Prezentuję między innymi, jak prawo oświatowe reguluje obecność w szkole uczniów dyslektycznych.

Część praktyczną pracy stanowią rozdział trzeci i czwarty. Rozdział trzeci poświęcony jest w całości przyszłym uczestnikom terapii. Charakteryzuję w nim sylwetki pięciu uczniów ze zdiagnozowaną dysleksją rozwojową, wykorzystując w tym celu opinie z poradni psychologiczno – pedagogicznej, ale także wyniki badań własnych. Nawiązaniem do tego rozdziału są załączniki (rozdział szósty), dzięki którym przeprowadziłam badania dzieci i ich rodziców.

Właściwy program terapii dla uczniów ze stwierdzoną dysleksją rozwojową zawarty został w rozdziale piątym. Składa się on z typowych elementów, jakie charakteryzują każdy program własny. Kolejne podrozdziały zawierają cele i założenia programu, cele do realizacji dla poszczególnych uczestników terapii, procedury osiągania założonych celów, materiał programowy, oczekiwane rezultaty a także ewaluację programu.

2. ZJAWISKO DYSLEKSJI ROZWOJOWEJ

2.1 Definicja zjawiska.

Termin „dysleksja” jest pojęciem kluczowym dla mojej pracy i dlatego w tym miejscu poświęcę mu więcej uwagi.

Dysleksja to pojęcie, które powstało z greckiego morfemu dys - który oznacza brak czegoś, trudność, niemożność i słowa lexicos – odnoszącego się do słów.

Literatura mówi o istnieniu różnych definicji tego zjawiska. Marta Bogdanowicz w książce „O dysleksji czyli specyficznych trudnościach w czytaniu i pisaniu – odpowiedzi na pytania rodziców i nauczycieli” wskazuje na istnienie dwóch grup definicji – pedagogicznych i psychologicznych.

Autorka ta przytacza, jako powszechnie stosowaną definicję Światowej Federacji Neurologów, według której *„dysleksja rozwojowa to zaburzenie manifestujące się trudnościami w nauce czytania, mimo stosowania obowiązujących metod nauczania, normalnej inteligencji i sprzyjających warunków społeczno-kulturowych, jest spowodowane zaburzeniami podstawowych funkcji poznawczych, co często uwarunkowane jest konstytucjonalnie”*¹.

Jednak najczęściej stosowaną na terenie naszego kraju jest definicja zaproponowana przez H. Spionek, według której dysleksja rozwojowa to specyficzne trudności w czytaniu i pisaniu u dzieci o prawidłowym rozwoju umysłowym, u których współwystępują zaburzenia funkcji percepcyjno – motorycznych, zaangażowanych w proces nabywania tych umiejętności. Zaburzenia te często określane są mianem mikrodysfunkcji, fragmentarycznych zaburzeń czy deficytów rozwojowych.

Zbliżone poglądy w tej kwestii reprezentuje B. Sawa, pisząc, że dysleksja jest to niemożność nabycia umiejętności czytania uwarunkowana fragmentarycznymi zaburzeniami funkcji percepcyjno – motorycznych u dzieci o prawidłowym rozwoju umysłowym.

Inne zdanie prezentuje natomiast G. Reid, który traktuje dysleksję jako zaburzenie zdolności przetwarzania informacji, które może dotknąć człowieka w każdym wieku i najczęściej objawia się kłopotami w pisaniu i czytaniu, ale może także wpływać na procesy takie jak: pamięć, szybkość analizowania informacji, koordynację czy orientację przestrzenną. Tak więc przez różnych autorów zjawisko to jest inaczej rozumiane.

¹ Marta Bogdanowicz „O dysleksji czyli specyficznych trudnościach w czytaniu i pisaniu – odpowiedzi na pytania rodziców i nauczycieli”, Lublin 1994, s. 32

W świetle analizowanej przeze mnie literatury wynika, że dysleksja jako zaburzenie dotyczy następujących obszarów:

- analizy i syntezy wzrokowej,
- analizy i syntezy słuchowej,
- funkcji językowych,
- motoryki,
- integracji w/w procesów,
- pamięci wzrokowej, słuchowej, ruchowej,
- lateralizacji (przewagi stronnej ciała),
- orientacji w schemacie ciała, kierunkach i przestrzeni.

Biorąc pod uwagę powyższy podział, specjaliści z zakresu specyficznych trudności w nauce wyróżnili trzy typy dysleksji:

- dysleksję typu wzrokowego, gdzie występują przede wszystkim zaburzenia percepcji wzrokowej i pamięci wzrokowej,
- dysleksję typu słuchowego, u podłoża której leżą zaburzenia percepcji słuchowej powiązane często z zaburzeniami językowymi,
- dysleksję integracyjną, gdy rozwój funkcji percepcyjnych, badanych w izolacji, jest zgodny z wiekiem, natomiast zaburzony jest proces integrowania bodźców napływających z różnych zmysłów.

Uwzględniając ten podział, można wyróżnić kilka odmian zaburzeń dyslektycznych:

- dysleksję – trudności w płynnym czytaniu (często połączona z trudnościami w pisaniu),
- dysortografię – kłopoty z opanowaniem poprawnej pisowni (w tym także nagminne popełnianie błędów ortograficznych, pomimo werbalnej znajomości zasad ortografii),
- dysgrafię – problemy z kaligrafią, czyli tzw. brzydkie pismo, trudne niekiedy do odczytania przez samego piszącego.
- hiperdysleksję – trudności w czytaniu ze zrozumieniem, czytający dobrze opanował samą technikę czytania, ale słabo rozumie treść czytanego tekstu.

Z używaniem terminu „dysleksja” wiąże się jednak pewna niespójność. Niektórzy autorzy na określenie specyficznych trudności w czytaniu i pisaniu używają jednego terminu *dysleksja rozwojowa*. Inni z kolei w określeniu tych samych trudności posługują się dwoma, a nawet trzema terminami takimi jak: *dysleksja*, *dysgrafia* i *dysortografia*. To różne podejście wynika z faktu, że owe różne zaburzenia o charakterze dyslektycznym mogą występować oddzielnie lub jednocześnie.

Z mojego doświadczenia wynika, że najczęściej w rzeczywistości szkolnej używane jest sformułowanie „uczeń z dysleksją” „uczeń dyslektyczny” – przez co rozumie się dziecko ze specyficznymi trudnościami w czytaniu i pisaniu, ale bez precyzowania specyfiki trudności, z jakimi boryka się uczeń – nie wiemy dokładnie, czy chodzi o kłopoty z czytaniem, ortografią, brzydkim pismem czy rozumieniem czytanego tekstu. Większą precyzję w tej kwestii spotyka się w opiniach psychologiczno-pedagogicznych uczniów, gdzie mowa jest np. o dysleksji pod postacią dysortografii i dysgrafii.

2.2 Przyczyny i symptomy dysleksji

Analizując etiologię dysleksji, trzeba na wstępie zaznaczyć, że zaburzenie to ma charakter wieloprzyczynowy. W literaturze fachowej określa się to mianem polietiologii.

Tak więc dysleksja może być uwarunkowana wieloma różnymi czynnikami. W każdym przypadku, w którym będziemy diagnozować dysleksję, zaburzenie to mogło powstać na skutek innych przyczyn, na które składać mogą się:

- proces dziedziczenia (koncepcja genetyczna – czynnikiem patogennym są geny przekazywane z pokolenia na pokolenie)
- opóźniony proces dojrzewania centralnego układu nerwowego (czynnikiem patogennym są geny, czynniki uszkodzające centralny układ nerwowy, hormony)
- mikrouszkodzenia tych okolic mózgu, które odpowiadają za czynności pisania i czytania (koncepcja organiczna – czynnikiem patogennym są fizyczne, chemiczne i biologiczne czynniki uszkodzające mózg w okresie okołoporodowym)
- niedokształcenie struktur okolic kory mózgowej oraz nieprawidłowy rozwój mózgu – zablokowanie rozwoju lewej półkuli mózgowej (koncepcja hormonalna – czynnikiem patogennym jest nadprodukcja hormonów).

W praktyce pedagogicznej często używa się terminu *dzieci z grupy ryzyka dysleksji*, mając na myśli tych uczniów, którzy szczególnie mocno narażeni są na możliwość wystąpienia tego zaburzenia. Są to zarówno uczniowie, u których obserwuje się wybiórcze zaburzenia w rozwoju psychoruchowym, które mogą warunkować specyficzne trudności w czytaniu, jak i uczniowie, którzy napotykają na pierwsze, lecz nasilone trudności w nauce - pomimo inteligencji w normie, dobrze funkcjonujących narządów zmysłu, właściwej opieki wychowawczej i dydaktycznej w domu oraz szkole.

Reasumując, ryzyko wystąpienia dysleksji jest najbardziej prawdopodobne u dzieci:

- obciążonych genetycznie (u których dysleksja występuje w rodzinie),

- pochodzących z nieprawidłowo przebiegającej ciąży i porodu,
- z różnymi dysharmoniami w rozwoju psychomotorycznym i fragmentarycznymi opóźnieniami rozwoju niektórych funkcji poznawczych (głównie funkcji językowych i wzrokowych) oraz funkcji ruchowych.

Charakterystyczne symptomy ryzyka dysleksji obserwuje się już u dzieci w okresie wczesnego dzieciństwa – to jest okresie niemowlęcym i poniemowlęcym, aż po okres szkoły średniej i wiek dorosły.

Ze względu na specyfikę swojej pracy zawodowej (szkoła podstawowa) mnie osobiście interesują te symptomy, które przypadają właśnie na okres kariery ucznia w szkole podstawowej. Ich dobra znajomość pozwoli mi podczas codziennej pracy skupić się i wyodrębnić z populacji szkolnej te dzieci, które szczególnie narażone są na wystąpienie dysleksji. W poniższej tabeli zaprezentowałam typowe symptomy ryzyka dysleksji charakterystyczne dla poszczególnych okresów życia dziecka:

Tabela nr 1. Symptomy ryzyka dysleksji charakterystyczne dla poszczególnych okresów życia dziecka.

Wiek dziecka	Charakterystyczne symptomy:
WIEK NIEMOWLĘCY I PONIEMOWLĘCY	<ul style="list-style-type: none"> - opóźniony rozwój ruchowy (dzieci słabo lub w ogóle nie raczkują, późno zaczynają chodzić, mają trudności z utrzymaniem równowagi), - mała sprawność ruchowa (dzieci są mało zręczne, nieporadne w samoobsłudze), - opóźniony rozwój mowy (później wypowiadają pierwsze słowa, mają problemy z wypowiedaniem zdań), - dłużej utrzymują się pierwotne odruchy wrodzone
WIEK PRZEDSZKOLNY (3-5 LAT)	<ul style="list-style-type: none"> - opóźniony rozwój ruchowy mała sprawność ruchowa całego ciała, a szczególnie rąk (dziecko słabo biega, ma trudności w utrzymywaniu równowagi, zapinaniu guzików), - słaba koordynacja wzrokowo – ruchowa, - opóźniony rozwój mowy, - zaburzenia postrzegania wzrokowego i pamięci wzrokowej
KLASA ZEROWA (6-7 LAT)	<ul style="list-style-type: none"> - opóźniony rozwój mowy, - wadliwa wymowa (przekręcanie, przestawianie, notoryczne błędy gramatyczne), - mała sprawność i koordynacja ruchów podczas zabaw ruchowych, samoobsługi, rysowania i pisania (brzydkie pismo), - trudności z różnicowaniem głosek podobnych fonetycznie, z wydzieleniem sylab, głosek ze słów i ich syntetyzowaniem - trudności w rysowaniu i odtwarzaniu figur oraz wzorów graficznych, - trudności w układaniu obrazków i elementów według wzoru (układanki), - zbyt długo utrzymująca się oburęczność,

	<ul style="list-style-type: none"> - brak lateralizacji (oburęczność, mylenie prawej i lewej ręki), - opóźnienie orientacji w schemacie ciała, - trudność w czytaniu pomimo dobrej inteligencji i baku zaniedbania pedagogicznego, - trudności z opanowaniem poprawnej pisowni: pismo zwierciadlane, mylenie liter podobnych pod względem kształtu, - trudność w odróżnieniu podobnych głosek, wydzieleniu i łączeniu sylab, - trudność w zapamiętywaniu więcej niż jednego polecenia, z zapamiętywaniem wiersza, piosenki, - trudność w wyróżnianiu elementów z całość, - trudność orientacji w czasie (pory roku, dnia, godziny)
<p style="text-align: center;">WIEK SZKOLNY KLASY I –III</p>	<ul style="list-style-type: none"> - utrzymywanie się i pogłębianie powyższych trudności, - mała sprawność ruchowa (dziecko nie potrafi jeździć na dwukołowym rowerze, łyżwach, nartach, problemy z samoobsługą), - zaburzenia koordynacji czynności rąk i oka, - trudność z zapamiętywaniem nazw, dat, liczb, tabliczki mnożenia, - mylenie liter, - opuszczanie, przestawianie, dodawanie liter i sylab, - trudność z pisownią, - brzydkie pismo i rysunki, - trudności z opanowaniem poprawnej pisowni związane z opóźnieniem rozwoju spostrzegania wzrokowego i pamięci wzrokowej (trudności z zapamiętaniem kształtu F, H, Ł, G, mylenie liter podobnych pod względem kształtu l-t-ł, m-n,) - trudności z opanowaniem poprawnej pisowni związane z opóźnieniem rozwoju spostrzegania słuchowego dźwięków mowy, pamięci słuchowej oraz mowy (mylenie liter odpowiadających głoskom podobnym fonetycznie z-s, w-f, d-t, k-g, trudności z zapamiętywaniem zmiękczeń, mylenie głosek i-j, głosek nosowych ą-om, ę-em, opuszczanie, dodawanie, przestawianie liter i sylab), - trudności w czytaniu (wolne tempo, słaba technika, błędy, znikome rozumienie tekstu)
<p style="text-align: center;">WIEK SZKOLNY POWYŻEJ KLASY IV</p>	<ul style="list-style-type: none"> - utrzymuje się wiele w/w objawów, - wolne tempo czytania, ogólna niechęć do czytania, - nieprawidłowa pisownia (błędy ortograficzne), - niski poziom graficzny pisma, - trudności z zapamiętywaniem – wierszy, dat, terminów, nazw, danych, numerów telefonów, - przekręcanie nazwisk, nazw, liczb wielocyfrowych, - uogólnienie się trudności szkolnych na inne przedmioty nauczania, - trudności w nauce języków obcych

<p>WIEK DORASTANIA I DOROSŁOŚCI</p>	<ul style="list-style-type: none"> - wolne tempo czytania, trudności ze zrozumieniem i zapamiętaniem przeczytanego tekstu, niechęć do czytania, - błędy ortograficzne, - trudne do odczytania pismo, - trudności z artykulacją, przekręcanie długich i trudnych wyrazów, - kłopoty z publicznym wypowiedzianiem się, - trudności z odróżnieniem lewej i prawej strony, czytaniem mapy, orientowaniem się w nieznanym terenie, - mylenie kolejności cyfr, - trudności z płynnym wymawianiem nazw miesięcy w prawidłowej kolejności oraz od końca do początku, - mylenie dat i godzin, - błędy podczas wypełniania formularzy itp.
---	--

Znajomość powyższych symptomów przez wszystkich nauczycieli bez względu na ich specjalność jest warunkiem koniecznym do szybkiej wykrywalności u dzieci dysleksji rozwojowej.

To właśnie wychowawcy klas młodszych, czy w klasach starszych nauczyciele polonisci i matematycy, jako pierwsi obserwują niepokojące trudności i kłopoty z opanowaniem poszczególnych partii materiału czy umiejętności przez uczniów. O ile pomoc udzielona przez nauczyciela uczącego oraz praca w domu nie przynoszą oczekiwanych rezultatów, należy rozważyć konieczność przebadania dziecka w Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej.

2.3 Diagnoza dysleksji

Diagnoza dysleksji to proces złożony, który swój początek ma w szkole, do której uczęszcza dziecko, a finał osiąga przeważnie w publicznych i niepublicznych Poradniach Psychologiczno – Pedagogicznych oraz poradniach specjalistycznych (co reguluje Rozporządzenie MEN z 30.04.2007r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych).

Jak pokazuje praktyka szkolna, to najczęściej nauczyciele sugerują rodzicom przebadanie dziecka w Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej, widząc pierwsze niepokojące symptomy istniejących trudności, które nie dają się wyeliminować pod wpływem normalnych zabiegów pedagogicznych. Nauczyciel dziecka – najczęściej polonista - opracowuje także opi-

nię do specjalistycznej placówki, w której opisuje charakter trudności, z jakimi boryka się uczeń.

Proces diagnozowania dysleksji wymaga ogromnego nakładu pracy specjalistów z zakresu wielu dziedzin, a także dużej ilości czasu. Przeprowadzaniem diagnozy zajmuje się psycholog i pedagog, ale czasami badania uzupełniane są także opiniami innych specjalistów - np. logopedy, psychiatry lub neurologa. W tabeli nr 2 przedstawiłam, jakie czynności podejmuje poszczególni pracownicy Poradni Psychologiczno-Pedagogicznych w celu zdiagnozowania dysleksji.

Tabela nr 2. Czynności podejmowane przez pracowników Poradni Psychologiczno-Pedagogicznych, w celu zdiagnozowania u dziecka dysleksji.

Pracownicy PPP biorący udział w diagnozie.	Zakres wykonywanych czynności.
PEDAGOG	<ul style="list-style-type: none"> - badania przesiewowe we współpracy z rodzicem i wychowawcą (test przesiewowy SRD – Skala Ryzyka Dysleksji M. Bogdanowicz) - analiza wniosku i opinii o uczniu ze szkoły - rozmowa z rodzicami - rozmowa z dzieckiem - sprawdzenie wiedzy ucznia na temat zasad ortograficznych - analiza wypowiedzi pisemnych ucznia, które są pisane w poradni - przeprowadzanie sprawdzianów ortograficznych i na ich podstawie określanie znajomości przez ucznia zasad ortografii - ocena poziomu graficznego pisma - określenie poziomu pamięci słuchowej - określenie szybkości i tempa czytania - badanie słuchu fonetycznego
PSYCHOLOG	<ul style="list-style-type: none"> - badanie w celu określeniu sprawności intelektualnej dziecka - wywiad anamnestyczny - na jego podstawie psycholog ustala przyczyny i uwarunkowania obecnego stanu psychicznego dziecka oraz śledzi dynamikę rozwoju psychicznego, emocjonalnego, motorycznego - wywiad środowiskowy - psycholog przeprowadza rozmowy z rodzicami i nauczycielami - obserwacja dziecka prowadzona podczas lekcji, zabaw i badań psychologicznych pomiar szybkości uczenia

PSYCHIATRA DZIECIĘCY	- ocena stanu psychicznego i neurologicznego dziecka - wywiad z rodzicami - w razie potrzeby kieruje do innych specjalistów
LOGOPEDA	- ocena przebiegu rozwoju i aktualnego stanu mowy dziecka - określenie opóźnień rozwoju mowy - wskazanie istniejących wad wymowy - określenie specyficznych trudności językowych

Badanie w Poradni Psychologiczno – Pedagogicznej kończy się wydaniem opinii rodzicom lub prawnym opiekunom dziecka, w której szczegółowo przedstawia się wyniki przeprowadzonych badań oraz wskazówki i zalecenia do pracy z dzieckiem – zarówno dla rodziców, jak i nauczycieli. Dokument taki stanowi pomoc dla nauczycieli, którzy dzięki analizie opinii wiedzą, w jaki sposób ukierunkować proces nauczania i jak dostosować materiał szkolny do indywidualnych możliwości dziecka. Oprócz tego opinia umożliwia uczniowi korzystanie z dodatkowych form pomocy psychologiczno – pedagogicznej w szkole – na przykład pod postacią specjalistycznych zajęć korekcyjno – kompensacyjnych. Inne równie istotne korzyści płynące z posiadania opinii to udogodnienia na sprawdzianach i egzaminach zewnętrznych, ale tę kwestię szerzej podejmę w dalszej części pracy, gdzie będę omawiać prawa uczniów ze stwierdzoną dysleksją.

2.4 Terapia pedagogiczna dzieci dyslektycznych

Dziecko ze zdiagnozowaną dysleksją rozwojową powinno być poddane specjalistycznym oddziaływaniom pod postacią terapii bądź to na terenie szkoły, do której uczęszcza lub placówki takiej jak Poradnia Psychologiczno-Pedagogiczna, czy innych poradni specjalistycznych. Aktualnie na naszym rynku funkcjonuje również duża liczba prywatnych gabinetów, które oferują właśnie taką pomoc. Oczywiście nie bez znaczenia jest również systematyczna praca ucznia w domu pod opieką rodziców, którzy mogą być w tej kwestii ukierunkowywani przez nauczyciela.

W naszym kraju pomoc udzielana uczniom dyslektycznym odbywa się na pięciu poziomach:

- I Pomoc nauczyciela i pedagoga szkolnego – indywidualizacja wymagań
- II Zajęcia korekcyjno – kompensacyjne w szkole – (grupowa terapia pedagogiczna)
- III Poradnie Psychologiczno-Pedagogiczne i inne poradnie również prywatne (diagnoza i terapia pedagogiczna indywidualna i grupowa dzieci i młodzieży)

- IV Klasy terapeutyczne w masowych szkołach podstawowych
- V Oddziały dłuższego pobytu i intensywnej terapii lub szkoły o profilu terapeutycznym (np. Toruń, Gdańsk), a także obozy językowe.

Terapia pedagogiczna to całość oddziaływań terapeutycznych stosowanych wobec dzieci ze specyficznymi trudnościami w czytaniu i pisaniu, a więc także wobec dzieci dyslektycznych, odbywających się za pomocą metod pedagogicznych.

W terapii pedagogicznej stosuje się dobrane odpowiednio do diagnozy sytuacje wychowawcze, w których przez gry, zabawy, inscenizacje, improwizacje, trening ukierunkowany na usprawnianie opóźnionych funkcji czy procesów stwarza się dziecku korzystne warunki rozwoju. Terapia zmierza do spowodowania określonych, pozytywnych zmian w zakresie sfery poznawczej i emocjonalnej.

Reasumując, celem podstawowym terapii pedagogicznej jest stworzenie możliwości do wszechstronnego rozwoju umysłowego, psychicznego i społecznego dzieciom z utrudnieniami rozwojowymi, do których zaliczają się dzieci ze stwierdzoną dysleksją.

Z kolei wśród celów operacyjnych terapii pedagogicznej można wyróżnić:

- stymulowanie funkcji psychomotorycznych,
- wyrównywanie braków w wiadomościach i umiejętnościach uczniów,
- eliminowanie niepowodzeń szkolnych oraz emocjonalnych i społecznych konsekwencji tego procesu.

Podstawą planowania pracy terapeutycznej z uczniem dyslektycznym jest wieloaspektowa diagnoza, o czym wspomniałam już wcześniej. Jednak oprócz diagnozy pamiętać należy także o etapach procesu terapeutycznego. Ogólnie rzecz ujmując, można powiedzieć, że istnieją dwa podstawowe etapy oddziaływań terapeutycznych: etap przygotowawczy i terapia właściwa.

Jeszcze inni wyróżniają tzw. okres wstępny (psychoterapeutyczny) i okres właściwy (oddziaływania psychokorekcyjne).

Barbara Kaja z kolei stosuje rozróżnienie na etap I - kształtowanie się gotowości do uczenia się (materiał bezliterowy) i etap II - wyrównywanie braków w wiadomościach i umiejętnościach (materiał literowy).

Natomiast J. Jastrząb ujmuje oddziaływanie terapeutyczne w aspekcie: psychoterapeutycznym, psychokorekcyjnym, psychodydaktycznym i ogólnorozwojowym.

Istotne jest, że w początkowej fazie terapii należy skupić się na zajęciach, które będą ukierunkowane na nawiązanie pozytywnego kontaktu z dzieckiem. Na tym etapie stosujemy

zajęcia o charakterze zabawowym, stwarzamy przyjazną atmosferę poprzez wykorzystanie ciekawych pomocy dydaktycznych, stosujemy relaksację, usprawniamy poszczególne funkcje i procesy na materiale obrazkowym, wyzwalamy potencjalne możliwości i zainteresowania dziecka, staramy się, aby odzyskało wiarę we własne możliwości i między innymi dlatego nie odnosimy się do materiału szkolnego. Dopiero później stopniowo przechodzimy do realizacji zadań z materiałem literowym.

Terapia dziecka dyslektycznego to proces bardzo długofalowy, a osiągnięte wyniki zależą od wielu czynników, takich jak:

- poziom inteligencji oraz umiejętności radzenia sobie z trudnościami,
- wiek – im młodsze dziecko, tym szybciej następuje usprawnienie zaburzonej funkcji,
- zakres zaburzeń – im mniejszy zakres zaburzeń, tym lepsze rokowania, (np. zaburzenia wyłącznie w zakresie funkcji wzrokowej łatwiej wyeliminować, niż gdyby występowały jednocześnie z zaburzeniami funkcji słuchowych),
- stopień głębokości zaburzeń – im głębsze, tym trudniej o szybkie efekty terapii,
- stan psychiczny dziecka – przy nadpobudliwości psychomotorycznej i związanych z nią zaburzeń koncentracji uwagi postępy w terapii są powolne a efekty mało trwałe,
- współpraca z rodzicami – konsekwencja i systematyczność we wzajemnych kontaktach powoduje większe osiągnięcia uczniów,
- zrozumienie ze strony szkoły – nauczyciel znający problem dysleksji potrafi zindywidualizować zarówno prace z dzieckiem, jak i wymagania wobec niego.

Mnie szczególnie interesuje pomoc, która odbywa się na terenie szkoły, a więc grupowa terapia pedagogiczna pod postacią zajęć korekcyjno – kompensacyjnych. W związku z tym na tej formie pomocy zatrzymam się nieco dłużej.

Jak sama nazwa wskazuje, są to zajęcia polegające na korygowaniu – ćwiczeniu funkcji zaburzonych u dziecka oraz ćwiczeniu funkcji nie zaburzonych, aby stały się one wsparciem dla obszarów zaburzonych i mogły je ewentualnie zastąpić (kompensacja).

Zgodnie z obowiązującym Rozporządzeniem MEN z dnia 7 stycznia 2003r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno – pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach zajęcia specjalistyczne, do których zaliczają się zajęcia korekcyjno – kompensacyjne *„organizuje się dla uczniów, u których stwierdzono specyficzne trudności w uczeniu się, uniemożliwiające uzyskanie osiągnięć wynikających z podstawy programowej dla danego etapu edukacyjnego; zajęcia prowadzi nauczyciele posiadający przy-*

gotowanie w zakresie terapii pedagogicznej, liczba uczestników zajęć wynosi od 2 do 5 uczniów”.

W szkole, w której pracuję, liczba nauczycieli z przygotowaniem do prowadzenia zajęć korekcyjno-kompensacyjnych jest niewystarczająca w porównaniu z istniejącymi potrzebami. Oprócz uczniów ze zdiagnozowaną dysleksją zalecenie takich zajęć zawarte jest również w opiniach uczniów z bardzo poważnymi deficytami funkcji percepcyjno - motorycznych. Dlatego też, w związku z dużą grupą uczniów dyslektycznych uczęszczających do naszej szkoły, postanowiłam opracować program terapii skierowany właśnie do tych dzieci. Program ten zaprezentuję w drugiej części pracy.

2.5 Prawa uczniów z dysleksją rozwojową

Uczniowie ze stwierdzoną dysleksją rozwojową, jako dzieci ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się, podobnie jak ich rówieśnicy z zaburzeniami i odchyleniami rozwojowymi należą do grupy dzieci o specjalnych potrzebach edukacyjnych.

Funkcjonowanie ucznia o specjalnych potrzebach edukacyjnych w szkole regulują określone przepisy oświatowe, a mianowicie:

- Ustawa o systemie oświaty z dnia 7 września 1991r.
- Rozporządzenie MEN z dnia w sprawie szczegółowych zasad działania publicznych poradni psychologiczno – pedagogicznych, w tym publicznych poradni specjalistycznych
- Rozporządzenie MEN z dnia 30 kwietnia 2007r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych oraz
- Rozporządzeniem MEN z dnia 7 stycznia 2003r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno – pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach.

Opinie i orzeczenia uczniów o specjalnych potrzebach edukacyjnych wydawane przez Poradnię Psychologiczno-Pedagogiczną zawierają zapis o dostosowaniu wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb psychofizycznych.

Dostosowanie wymagań edukacyjnych to zastosowanie takich kryteriów egzekwowania wiedzy i umiejętności, które uwzględniają możliwości i ograniczenia – dysfunkcję – oraz mocne strony rozwoju i funkcjonowania dziecka.

Głównym celem takiego dostosowania jest wyrównanie szans edukacyjnych tych uczniów oraz zapobieganie wtórnym zaburzeniom, które dotyczyć mogą sfery emocjonalnej i motywacyjnej. Dostosowanie wymagań na terenie szkoły obejmuje:

- warunki procesu edukacyjnego – metody, formy, zasady, środki dydaktyczne
- zewnętrzną organizację nauczania – np. miejsce w pierwszej ławce
- warunki sprawdzania wiedzy i umiejętności ucznia -

Zgodnie z § 6.1 Rozporządzenia MEN z dnia 30 kwietnia 2007r. *„nauczyciel jest obowiązany, na podstawie opinii publicznej poradni psychologiczno – pedagogicznej, w tym publicznej poradni specjalistycznej, dostosować wymagania edukacyjne do indywidualnych potrzeb psychofizycznych i edukacyjnych ucznia, u którego stwierdzono zaburzenia i odchylenia rozwojowe lub specyficzne trudności w uczeniu się, uniemożliwiające sprostanie tym wymaganiom”*.

Kwestia dostosowania wymagań w różnych szkołach jest różnie interpretowana i wprowadzana w życie.

W szkole, w której pracuję, od kilku lat funkcjonuje tak zwany „Arkusze dostosowania wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb psychofizycznych i edukacyjnych ucznia”. Każdy nauczyciel uczący dziecko z aktualną opinią lub orzeczeniem z poradni psychologiczno – pedagogicznej, w której zawarty jest zapis o dostosowaniu wymagań, wypełnia taki dokument. Jasno i klarownie przedstawia w nim, w jaki sposób na swoim przedmiocie zmodyfikuje treści programowe, metody, formy pracy, mając na uwadze indywidualne możliwości dziecka i uwzględniając istniejące u niego deficyty. Arkusz taki każdorazowo omawiany jest z rodzicem, który aprobuje go podpisem. Dokument taki nie dotyczy tylko uczniów ze stwierdzoną dysleksją, ale także uczniów słabo słyszących i słabo widzących oraz uczniów z obniżonymi możliwościami intelektualnymi, którzy uczęszczają do naszej szkoły.

Dostosowanie wymagań to sprawa bardzo indywidualna, wymagająca od nauczycieli odpowiedzialnego podejścia. Pamiętać należy, że nie chodzi tutaj w żadnym wypadku o obniżenie wymagań stawianych uczniowi. Nauczyciel, który stosuje wobec ucznia z dysleksją rozwojową łagodniejsze kryteria oceniania w zakresie tych sprawności bądź umiejętności, które sprawiają mu szczególne problemy, ma prawo wymagać od niego większego wkładu pracy w porównaniu do innych uczniów. Uczeń z dysleksją powinien wykonywać dodatkowe ćwiczenia, wybrane specjalnie dla niego po to, aby pomóc mu w przezwyciężeniu trudności. Warto wspólnie wypracować zasady, które będą obowiązywały obie strony. Stwierdzenie dysfunkcji nie zwalnia uczniów do obowiązków szkolnych. Wyjątkiem jest sytuacja rozpoznania u dziecka głębokiej dysleksji rozwojowej, które z tego powodu może być zwolnione

z nauki drugiego języka obcego.

Oprócz wspomnianego dostosowania wymagań edukacyjnych uczniowie dyslektyczni korzystają także z możliwości udogodnień na sprawdzianach i egzaminach. Na sprawdzianie zewnętrznym w klasie szóstej udogodnienia te obejmują:

- pisanie w oddzielnej sali
- wydłużony o 50 procent czas sprawdzianu, który wynosi 1,5 godziny
- przewodniczący zespołu nadzorującego raz głośno odczytuje cały zestaw egzaminacyjny, a uczeń ma możliwość śledzenia tekstu wzrokiem
- możliwość pisania drukiem w odpowiedziach na pytania otwarte
- zastosowanie odmiennych kryteriów oceniania.

Reasumując, sukces dziecka dyslektycznego w szkole zależy przede wszystkim od świadomego i odpowiedzialnego podejścia do problemu dysleksji zarówno nauczycieli, jak i rodziców. Ci pierwsi, znając objawy i współtowarzyszące temu zaburzeniu trudności, będą mogli na prowadzonych przez siebie lekcjach odpowiednio dostosować treści, formy i metody pracy oraz zastosować odmiennie kryteria oceniania. Na rodzicach z kolei spoczywa obowiązek systematycznej pracy z dziećmi w domu, utrwalanie nawyku czytania, pracy ze słownikiem ortograficznym, wykonywania ćwiczeń zleconych przez terapeutę itp.

Pamiętać należy, że dziecko z dysleksją ma nie tylko prawa, ale również obowiązki – ilustruje je tabela numer 3.

Tabela nr 3. Prawa i obowiązki uczniów dyslektycznych.

PRAWA	OBOWIĄZKI
- prawo do jak najwcześniejszej diagnozy - prawo do specjalistycznej terapii - prawo do dostosowania wymagań edukacyjnych - prawo do wyrównania szans edukacyjnych - prawo do decydowania o możliwości skorzystania z wyżej wymienionych praw	- obowiązek systematycznej pracy zgodnie ze wskazówkami nauczyciela bądź terapeuty - obowiązek utrwalania i powtarzania zasad pisowni języka polskiego - obowiązek codziennego doskonalenia umiejętności czytania - obowiązek prowadzenia dokumentacji – zeszytu pracy w domu

3. CHARAKTERYSTYKA UCZESTNIKÓW TERAPII

Podstawą planowania pracy terapeutycznej z uczniem jest diagnoza. To nasza wiedza na temat rozwoju dziecka, istniejących u niego deficytów i zaburzeń, a także jego mocnych stron jest punktem wyjścia do budowania programu pracy. W zdobyciu informacji o uczestnikach terapii pomogły mi:

- opinie Poradni Psychologiczno - Pedagogicznej
- wywiady przeprowadzone z rodzicami
- wyniki badań techniki głośnego czytania uczniów
- badania wytworów uczniowskich – zeszytów, prac plastycznych i technicznych.

Poniżej prezentuję zebrany materiał badawczy.

3.1 Analiza opinii uczniów z poradni psychologiczno-pedagogicznej

Tabela nr 4. UCZESTNIK NR 1 – analiza opinii z PPP.

Opinia PPP	Diagnoza negatywna	Diagnoza pozytywna	Wskazania
<u>poziom intelektualny</u>		powyżej przeciętnej normy wiekowej	- dostosowanie wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb psychofizycznych ucznia z dysleksją rozwojową
<u>funkcje percepcyjno-motoryczne</u>	deficyty funkcji słuchowych – niski poziom syntezy słuchowej i pamięci słuchowej	dobry poziom analizy i syntezy wzrokowej	
<u>technika czytania</u>	czyta w wolniejszym tempie metodą mieszaną – całościowo i sylabami z synteza popełniając błędy	dobra umiejętność samodzielnej pracy z tekstem, dobrze rozumie czytany tekst, rozumie ogólny sens, pamięta szczegóły	- zajęcia korekcyjno-kompensacyjne
<u>technika pisania</u>	pisze w przeciętnym tempie, znacznie obniżony poziom graficzny pisma, błędy typowo ortograficzne oraz symptomatyczne dla obniżonych funkcji słuchowych	na dobrym poziomie zasób wiadomości o podstawowych zasadach pisowni języka polskiego	- praca w domu pod kontrolą rodziców (ćwiczenia ortograficzne, utrwalanie zasad pisowni, wyrabianie pracy ze słownikiem, wdrażanie do samodzielnego czytania)
DIAGNOZA: dysleksja rozwojowa głównie pod postacią dysgrafii i dysortografii			- możliwość skorzystania ze specjalnych warunków podczas sprawdzianu po kl. VI

Tabela nr 5. UCZESTNIK NR 2 – analiza opinii z PPP.

Opinia PPP	Diagnoza negatywna	Diagnoza pozytywna	Wskazania
<u>poziom intelektualny</u>		powyżej przeciętnej normy wiekowej	<ul style="list-style-type: none"> - dostosowanie wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb psychofizycznych ucznia z dysleksją rozwojową - zajęcia korekcyjno-kompensacyjne (podnoszenie sprawności grafomotorycznej) - praca w domu pod kontrolą rodziców (ćwiczenia ortograficzne, utrwalanie zasad pisowni, wyrabianie pracy ze słownikiem, wdrażanie do samodzielnego czytania) - możliwość oddawania prac pisemnych pisanych na komputerze - możliwość skorzystania ze specjalnych warunków podczas sprawdzianu po kl. VI
<u>funkcje percepcyjno-motoryczne</u>	obniżone funkcje słuchowe	dobry poziom koordynacji wzrokowo-ruchowej	
<u>technika czytania</u>		czyta w wolnym tempie, ale poprawnie, prawidłowo rozumie czytane treści, pamięta szczegóły	
<u>technika pisania</u>	pisze w wolniejszym tempie, szybsze tempo bardzo negatywnie wpływa na jakość zapisu, poziom graficzny pisma znacznie obniżony, pismo o cechach dysgraficznych, w pisaniu liczne błędy różnego typu	znajomość zasad pisowni języka polskiego na poziomie przeciętnym	
DIAGNOZA: dysleksja rozwojowa głównie pod postacią dysgrafii			

Tabela nr 6. UCZESTNIK NR 3 – analiza opinii z PPP.

Opinia PPP	Diagnoza negatywna	Diagnoza pozytywna	Wskazania
<u>poziom intelektualny</u>		na poziomie przeciętnej normy wiekowej	<ul style="list-style-type: none"> - dostosowanie wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb psychofizycznych ucznia z dysleksją rozwojową - terapia korekcyjno – kompensacyjna w celu usprawnienia zaburzonych funkcji - rozwijać funkcje słuchowe, podnosić sprawność grafomotoryczną - zachęcać dziecko do wypowiedzi ustnych, - doskonalić umiejętność głośnego i cichego
<u>funkcje percepcyjno-motoryczne</u>	obniżony poziom spostrzegania wzrokowego, obniżony poziom słuchu fonemowego w tym analiza i synteza słuchowa	dobry poziom uczenia się wzrokowo-ruchowego	
<u>technika czytania</u>	słaba technika głośnego czytania, czyta w wolnym tempie techniką mieszaną całościowo i sylabami, w czasie czytania liczne błędy np. zamienia wyrazy na podobne graficznie, słabo rozumie czytany tekst	po cichu czyta w odpowiednim tempie z przeciętnym stopniem rozumienia treści	
<u>technika pisania</u>	kłopoty w redagowaniu wypowiedzi pisemnych, poziom graficzny pisma obniżony, w dyktandach i pisaniu z pamięci bardzo duże nasilenie błędów za-	opanowane podstawowe zasady pisowni języka polskiego	

	równo ortograficznych, jak i wynikających z deficytów funkcji percepcyjnych		<p>czytania</p> <ul style="list-style-type: none"> - kształcić świadomość ortograficzną - ćwiczyć różne formy pisania - możliwość skorzystania ze specjalnych warunków podczas sprawdzianu po kl. VI
DIAGNOZA: dysleksja rozwojowa			

Tabela nr 7. UCZESTNIK NR 4 – analiza opinii z PPP.

Opinia PPP	Diagnoza negatywna	Diagnoza pozytywna	Wskazania
<u>poziom intelektualny</u>		na poziomie przeciętnej normy wiekowej	<ul style="list-style-type: none"> - dostosowanie wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb psychofizycznych ucznia z dysleksją rozwojową - zajęcia korekcyjno-kompensacyjne uwzględniające specyfikę występujących trudności - systematyczna praca w domu ukierunkowana przez nauczyciela polonistę (ćwiczenia ortograficzne, utrwalanie zasad pisowni, wyrabianie pracy ze słownikiem, wdrażanie do samodzielnego czytania) - możliwość skorzystania ze specjalnych warunków podczas sprawdzianu po kl. VI
<u>funkcje percepcyjno-motoryczne</u>	deficyty funkcji słuchowych, niski poziom analizy i syntezy słuchowej oraz pamięci fonologicznej		
<u>technika czytania</u>	czyta w wolnym tempie metodą mieszaną popełniając liczne błędy	prawidłowo rozumie czytany tekst	
<u>technika pisania</u>	pisze w wolnym tempie, szybsze tempo pisania obniża poziom graficzny zapisu – pismo staje się nieczytelne, liczne błędy ortograficzne i symptomatyczne dla obniżonych funkcji słuchowych i obniżonej integracji funkcji percepcyjno-motorycznych		
DIAGNOZA: dysleksja rozwojowa			

Tabela nr 8. UCZESTNIK NR 5 – analiza opinii z PPP.

Opinia PPP	Diagnoza negatywna	Diagnoza pozytywna	Wskazania
<u>poziom intelektualny</u>		na dobrym poziomie	<ul style="list-style-type: none"> - dostosowanie wymagań edukacyjnych do indywidualnych potrzeb psychofizycznych ucznia z dysleksją rozwojową - zajęcia korekcyjno-kompensacyjne
<u>funkcje percepcyjno-motoryczne</u>	deficyty funkcji słuchowych – analizy i syntezy słuchowej, pamięci fonologicznej, słaba precyzja w różnicowaniu słuchowych dźwięków, zaburzone kojarzenie słuchowo-wzrokowo-ruchowe	pamięć wzrokowa i spostrzeganie wzrokowe w normie	

<u>technika czytania</u>	czyta w wolnym tempie, całościowo bez płynności popełniając liczne błędy	dobrze rozumie tekst czytany głośno i po cichu	<ul style="list-style-type: none"> - stymulacja zaburzonych funkcji percepcyjno - motorycznych - podnosić sprawność grafomotoryczną - możliwość korzystania z zeszytów „Orto-graffitii” - systematyczna praca w domu ukierunkowana przez nauczyciela polonistę - możliwość skorzystania ze specjalnych warunków podczas sprawdzianu po kl. VI
<u>technika pisania</u>	pisze w wolnym tempie, poziom graficzny pisma obniżony, liczne błędy typowo ortograficzne oraz symptomatyczne dla zaburzonych funkcji słuchowych		
DIAGNOZA: dysleksja rozwojowa			

Po zrelacjonowaniu treści opinii uczniów z Poradni Psychologiczno-Pedagogicznej przejdę do omówienia wyników badań własnych.

3.2 Informacje pochodzące od rodziców uczniów

Narzędzie diagnostyczne - wywiad z rodzicem (załącznik nr 1)

Tabela nr 9. Informacje na temat uczestników terapii zebrane od ich rodziców.

Pytania:	Uczestnik nr 1	Uczestnik nr 2	Uczestnik nr 3	Uczestnik nr 4	Uczestnik nr 5
1. Imię, nazwisko:	-	-	-	-	-
2. Struktura rodziny:	pełna	pełna	niepełna samotna matka	pełna	niepełna samotna matka
3. Liczba osób w rodzinie, które dziecko z kolei.	4 drugie	3 jedynak	4 trzecie	5 drugie	3 jedynak
4. Przebieg ciąży, poród:	nieprawidłowy, cesarskie cięcie	nieprawidłowy, poród w 7 miesiącu	prawidłowy, siłami natury	prawidłowy poród kleszczowy	nieprawidłowy cesarskie cięcie – niedotlenienie dziecka
5. Przebyte choroby dziecka:	ospa, różyczka	różyczka, zapalenie płuc	ospa, pseudo-krup	zapalenie opon mózgowych, ospa	astma oskrzelowa, ospa, różyczka
6. Rozwój mowy: kiedy gawo-	opóźniony rozwój mowy –	mowa rozwijała się nieprawi-	dziecko gaworzyło około 3	wada wymowy, pierwsze słowa	rozwój mowy przebiegał

rzyło? kiedy pojawiły się pierwsze wyrazy? jak rozwijała się mowa dziecka?	około 6 m-ca życia gaworzyło, pierwsze wyrazy około 14 m-ca życia, dziecko zawsze małowmne	dłowo, dziecko późno zaczęło mówić – ok. 1,5 r. ż, mało mówiło do momentu rozpoczęcia zajęć w przedszkolu	m-ca., pierwsze zlepki wyrazów około 10 m-ca życia, mowa rozwijała się prawidłowo	później niż rówieśnicy – 10 m-c, rodzic nie zauważył nieprawidłowości w rozwoju mowy	prawidłowo
7. Rozwój motoryki w pierwszym roku życia: siadanie rączkowanie chodzenie	prawidłowy rozwój motoryczny	dziecko późno zaczęło chodzić 12-14 m-c.	rodzic nie pamiętał – dziecko raczej zaczęło chodzić o czasie – 10 -12 m-c życia	dziecko nie rączkowało, od razu zaczęło chodzić	dziecko bardzo późno zaczęło chodzić – ok. 1,5 r.ż.
8. Od kiedy zauważono trudności w czytaniu i pisaniu u dziecka?	od momentu grupy zerowej w przedszkolu	po pierwszym półroczu kl. I wykonano pierwsze badania w PPP	w klasie III, w opinii z PPP zaliczono dziecko do grupy uczniów z ryzykiem dysleksji	w klasie II,	w klasie I
9. Z jakimi przedmiotami syn/córka ma najczęściej kłopotów w szkole?	j. polski historia	j. polski j. angielski	j. angielski j. polski matematyka	WF j. polski przyroda	historia przyroda matematyka j. polski
10. Jak wspiera pan/pani syna/córkę w sytuacjach niepowodzeń szkolnych?	rozmawiam	pocieszam, proponuję poprawę oceny	mówię, żeby się nie przejmował	tłumaczę, że najważniejsze jest to że się starała, oferuję swoją pomoc	staram się pomóc w nauce, wspólnie ćwiczymy
11. Czy wie pan/pani, czym jest dysleksja rozwojowa? Skąd pochodzą te informacje?	tak, z internetu, więcej informacji uzyskałam od pracowników poradni, gdzie badane było dziecko	tak, od nauczycielki syna od j. polskiego – to ona sugerowała, że syn może mieć dysgrafię	może nie dokładnie, ale wiem na czym polega, z telewizji	tak, od siostry – u jej córki także stwierdzono dysleksję	tak, otrzymałam szczegółowe informacje w PPP (brozurki, ulotki itp.)
12. Czy u rodzeństwa lub kogoś z bliskiej rodziny zdiagnozowano dysleksję rozwojową?	nie	nie	tak u starszego rodzeństwa	tak u najbliższej kuzynki	nie, ale ojciec robi dużo błędów podczas piania i ma nieczytelne pismo
13. Czy dziecko jest pod opieką poradni specjalistycznej? Jakiej?	nie	nie	nie	poradnia neurologiczna	poradnia alergologiczna
14. Jakie podejmuje pan/pani działania odnośnie pomocy dziecku?	codziennie ćwiczymy razem pisanie, ortografię	razem wykonujemy ćwiczenia zadane przez nauczyciela j. polskiego – syn ma dodatkowy zeszyt	pilnuję, aby odrabiał lekcje	mobilizuję dziecko do codziennego czytania, jeżeli tylko mam czas to czytamy razem	zakupiłam specjalne zeszyty ćwiczeń dla dyslektyków, razem je uzupełniamy
15. Czy syn/córka uczęszcza	tak do PPP	tak – prywatny	nie	nie	tak – zajęcia w PPP

na zajęcia terapii dla uczniów dyslektycznych poza szkołą?		gabinet			
16. Czy jest coś, co niepokoi panią/pana w zachowaniu dziecka?	unikanie towarzystwa rówieśników	nie	nie	nadruchliwość	nie
17. Zainteresowania dziecka: Co lubi robić? Czego nie lubi robić?	lubi grać na komputerze, nie lubi czytać	lubi oglądać filmy, nie lubi rysować i malować	lubi bawić się z rodzeństwem, nie lubi odrabiać lekcji	lubi rysować, nie lubi czytać	lubi zwierzęta, zabawy z psem, nie lubi czytać lektur i pisać wypracowań

3.4 Analiza wytworów uczniowskich

Tabela nr 10. Analiza wytworów uczestników terapii.

	Uczestnik nr 1	Uczestnik nr 2	Uczestnik nr 3	Uczestnik nr 4	Uczestnik nr 5
zeszyty	mało estetyczne, dużo skreśleń, pismo nieczytelne	liczne skreślenia, pismo trudne do odczytu	zapis wychodzący poza liniaturę	dosyć nieczytelne pismo, nawyk używania korektora	zmienna wielkość liter, pismo czytelne
prace pisemne	liczne skreślenia, błędy typowo ortograficzne, połyka litery, zapis trudny do odczytu	pismo nachyłone pod różnych kątem, utrudniony odczyt, brak połączeń między literami	pismo nieczytelne, litery niekształtne	prace krótkie, wypowiedzi ubogie, litery y, g, bez ogonków	rozbudowane, zmienny kąt nachylenia liter
dyktanda	liczne błędy ortograficzne, interpunkcyjne, gubienie liter	błędy ortograficzne, przedstawianie kolejności liter	błędy ortograficzne, przedstawianie szyku wyrazów	błędy ortograficzne, mylenie liter o podobnym kształcie	błędy głównie ą - om
prace plastyczne i techniczne	niedokładność wykonania, duży nacisk kredek pisaków na kartkę	niezagospodarowana kartka, postacie małe, dużo kolorów	ślady po używaniu gumki do mazania, postacie niewspółmierne do pozostałych elementów	duża staranność prac, prace przemysłne, zagospodarowana kartka	precyzja wykonania, atrakcyjność, zauważa się zdolności plastyczne

3.5 Badanie umiejętności czytania

Narzędzie diagnostyczne – test do badania techniki czytania głośnego dla klas I-VI

wg Karola Lausza (załącznik nr 2)

Tabela nr 11. Wyniki testu Lausza uczestników terapii.

Norma czytania dla poszczególnych klas	Uczestnik nr 1	Uczestnik nr 2	Uczestnik nr 3	Uczestnik nr 4	Uczestnik nr 5
Klasa IV 88 wyrazów/1min			74 wyrazy / 1 min	81 wyrazów / 1 min	83 wyrazy / 1 min
Klasa V 99 wyrazów/1 min	80 wyrazów / 1 min	86 wyrazów / 1 min			

U wszystkich badanych uczniów technika głośnego czytania jest na poziomie poniżej normy wiekowej – a raczej poniżej poziomu klasy, do której uczęszczają.

4. PROGRAM TERAPII DLA UCZNIÓW ZE ZDIAGNOZOWANĄ DYSLEKSJĄ ROZWOJOWĄ

4.1 Założenia i cele programu

Cel ogólny programu:

Celem poniższego programu jest wyrównywanie szans edukacyjnych dzieci ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się – zdiagnozowaną dysleksją rozwojową - poprzez korygowanie i kompensowanie ich deficytów w zakresie systemu percepcyjno-motorycznego.

Cele szczegółowe terapii pedagogicznej:

- eliminowanie niepowodzeń szkolnych
- rozwijanie i doskonalenie techniki pisania i czytania
- stymulowanie i usprawnianie rozwoju zaburzonych funkcji psychomotorycznych
- stwarzanie możliwości wszechstronnego rozwoju umysłowego, psychicznego i społecznego na miarę indywidualnych możliwości
- wyrównywanie braków w wiadomościach szkolnych.

Cele szczegółowe dla poszczególnych uczestników terapii:

Tabela nr 12. Cele dla poszczególnych uczestników terapii.

imię i nazwisko	cele szczegółowe:
UCZESTNIK NR 1	<ul style="list-style-type: none">- usprawnianie funkcji słuchowych – analizy i syntezy,- usprawnienie i doskonalenie różnicowania głosek,- różnicowanie głosek dźwięcznych i bezdźwięcznych,- podnoszenie sprawności grafomotorycznej,- poprawa poziomu graficznego pisma,- usprawnianie motoryki ręki piszącej,- doskonalenie koordynacji ruchów całego ciała,- doskonalenie techniki czytania i pisania- utrwalanie znajomości zasad ortograficznych,- wypracowanie nawyku poprawnego pisania pod względem ortograficznym i graficznym,- wdrażanie do autokorekty- budowanie wiary we własne możliwości,- podnoszenie samooceny,- zachęcanie do nawiązywania kontaktów z rówieśnikami.

UCZESTNIK NR 2	<ul style="list-style-type: none"> - usprawnianie zaburzonych funkcji słuchowych, - podnoszenie sprawności grafomotorycznej, - usprawnianie motoryki ręki piszącej, - doskonalenie koordynacji ruchów całego ciała, - doskonalenie techniki czytania, - praca nad techniką pisania – jakością zapisu, - poprawa poziomu graficznego pisma, - utrwalanie zasad pisowni, - wypracowanie nawyku poprawnego pisania pod względem ortograficznym i graficznym,
UCZESTNIK NR 3	<ul style="list-style-type: none"> - usprawnianie analizatora wzrokowego, - ćwiczenia pamięci i spostrzegawczości wzrokowej, - usprawnianie koordynacji wzrokowo – ruchowej, - podnoszenie sprawności grafomotorycznej, - usprawnianie zaburzonych funkcji słuchowych – analizy i syntezy, - doskonalenie techniki głośnego i cichego czytania, - wdrażanie do samodzielnej pracy z tekstem, - ćwiczenia w rozumieniu czytanej treści, - praca nad poprawnością i spontanicznością wypowiedzianych zdań, - wzbogacenie słownika czynnego i biernego, - utrwalanie znajomości zasad ortograficznych, - ćwiczenia w redagowaniu wypowiedzi pisemnych na zadany temat, - wypracowanie nawyku poprawnego pisania pod względem ortograficznym i graficznym
UCZESTNIK NR 4	<ul style="list-style-type: none"> - usprawnianie zaburzonych funkcji słuchowych – analizy i syntezy, - doskonalenie techniki cichego i głośnego czytania, - usprawnianie motoryki ręki piszącej, - podnoszenie sprawności grafomotorycznej, - utrwalanie zasad pisowni, - wdrażanie do autokorekty błędów, - ćwiczenia mające na celu rozładowanie emocji i energii, - relaksacja.
UCZESTNIK NR 5	<ul style="list-style-type: none"> - usprawnianie pamięci słuchowej, - usprawnianie słuchu fonologicznego i fonemowego - doskonalenie umiejętności różnicowania samogłosek „ą”, „ę” od „om”, „em”, „on”, „en”, - różnicowanie głosek dźwięcznych i bezdźwięcznych, - wypracowanie czujności i poprawności ortograficznej, - usprawnianie motoryki ręki piszącej, - utrwalenie znajomości zasad ortograficznych - usprawnienie techniki czytania i pisania, - wdrażanie do autokorekty błędów

Założenia programowe:

- program jest przeznaczony dla uczniów klas IV – VI szkoły podstawowej
- terapię planuję rozpocząć po uzyskaniu niezbędnych w tym zakresie kwalifikacji – na przełomie maja 2009 i kontynuować ją w roku szkolnym 2009/2010
- podstawą kwalifikacji ucznia na zajęcia będzie aktualna opinia z poradni psychologiczno-pedagogicznej, w której zdiagnozowano dysleksję rozwojową
- zajęcia terapeutyczne odbywać będą się raz w tygodniu

- jednostka terapeutyczna wyniesie 45 minut
- forma pracy – grupowa
- liczba uczestników zajęć – 5 osób.

4.2 Procedury osiągania celów

Program ten jest propozycją dla wszystkich dorosłych - nauczycieli, wychowawców pragnących pomóc uczniom, którzy ze względu na specyficzne trudności uczeniu się – dysleksję rozwojową – borykają się w szkole z różnymi problemami i nie mogą sprostać wymaganiom, które im się stawia.

Program zakłada osiągnięcie założonych celów edukacyjnych poprzez uwzględnienie rozwoju poznawczego i emocjonalnego dzieci - ich możliwości odtwórczych, percepcyjnych, tempa nabywania umiejętności praktycznych.

Zakłada się, że osiągnięcia dzieci wyznaczone będą przez poziom ich możliwości. Również czas i tempo pracy będą dostosowane do indywidualnych możliwości uczestników terapii.

Metody i zasady pracy

W zależności od możliwości i potrzeb uczestników terapii zakładam zastosowanie następujących metod wspierających, stymulujących, aktywizujących i usprawniających rozwój dziecka:

- elementy Kinezylogii Edukacyjnej Paula Dennisona,
- elementy metody Ruchu Rozwijającego Weroniki Sherborne,
- elementy muzykoterapii,
- elementy pedagogiki zabawy,
- relaksację,
- ćwiczenia oddechowe, artykulacyjne,
- program ćwiczeń- M. Bogdanowicz i H. Tymichowej – ćwiczenia grafomotoryczne,
- dyktanda graficzne - Z. Handzel,
- rebusy,
- domina obrazkowe, sylabowe, graficzne,
- krzyżówki,

Ćwiczenia i zabawy będą przeprowadzane na materiale:

- obrazkowym,
- literowym,
- literowo-cyfrowym,
- słowno-dźwiękowym,
- przedmiotach,
- zakłada się wykorzystanie komputera oraz zeszytów z serii *Ortograffiti*.

Zasady obowiązujące na zajęciach

1. Zasada życzliwej pomocy, stworzenia warunków poczucia bezpieczeństwa.
2. Zasada kształtowania pozytywnej atmosfery podczas zajęć.
3. Zasada akceptacji.
4. Zasada aktywności.
5. Zasada samodzielności.
6. Zasada indywidualizacji środków i metod oddziaływania korekcyjnego.
7. Zasada powolnego stopniowania trudności w nauce czytania i pisania, uwzględniającego złożoność tych czynności i możliwości percepcyjne dziecka.
8. Zasada korekcji zaburzeń - ćwiczenie przede wszystkim funkcji najgłębiej zaburzonych i najsłabiej opanowanych umiejętności.
9. Zasada kompensacji zaburzeń - łączenie ćwiczeń funkcji zaburzonych z ćwiczeniami funkcji niezaburzonych w celu tworzenia właściwych mechanizmów kompensacyjnych.
10. Zasada systematyczności.
11. Zasada ciągłości oddziaływania psychoterapeutycznego.

Współpraca z rodzicami i nauczycielami uczniów

Istotnym warunkiem skutecznego oddziaływania terapeutycznego jest współpraca osoby prowadzącej zajęcia z domem rodzinnym dziecka i nauczycielem uczącym dziecko na co dzień.

Współpraca z domem rodzinnym polegać będzie na:

- nawiązaniu kontaktu z rodzicami lub opiekunami prawnymi - przedstawieniu wyników diagnozy i zaproponowaniu programu naprawczego,
- udzielaniu rodzicom lub opiekunom wskazówek do pracy z dzieckiem,
- zapoznawaniu rodziców lub opiekunów z ćwiczeniami przeznaczonymi do wykonania w domu,
- mobilizowaniu i motywowaniu rodziców lub opiekunów do systematycznej pracy z dzieckiem w domu,
- informowaniu rodziców lub opiekunów o instytucjach pomocowych dla dzieci, funkcjonujących na terenie miasta.

Z kolei współpraca z nauczycielem uczącym dziecko opierać się będzie na:

- wspólnym omówieniu wyników badań dziecka (badań PPP i badań własnych) i zaproponowaniu działań naprawczych,
- ustaleniu wspólnych zasad postępowania z dzieckiem podczas lekcji w klasie,
- zaproponowaniu jednolitego dostosowanego do trudności dziecka sposobu oceniania na lekcjach,
- wymianie informacji na temat postępów dziecka w nauce oraz jego funkcjonowaniu w klasie,
- przekazywaniu nauczycielom materiałów pomocniczych na temat zjawiska dysleksji – literatura, artykuły, wskazówki postępowania z dzieckiem dyslektycznym itp.

4.3 Materiał programowy

Program postępowania terapeutycznego wobec uczniów ze zdiagnozowaną dysleksją rozwojową ujęłam za J. Jastrzęb w aspekcie:

- psychoterapeutycznym
- psychokorekcyjnym
- psychodydaktycznym
- ogólnorozwojowym.

Tabela nr 13. Materiał programowy.

ETAPY PRACY	CELE	RODZAJ ĆWICZENIA, PODEJMOWANEJ AKTYWNOŚCI
I Etap psychoterapeutyczny	Nawiązanie przyjaznych kontaktów w relacji terapeuta – uczestnicy terapii.	<ul style="list-style-type: none"> - rozmowa z uczniami- uświadamiająca cel zajęć terapii pedagogicznej - zajęcia wychowawcze - "Ja i moja rodzina" - wytworzenie atmosfery bezpieczeństwa i wzajemnego zaufania - zajęcia wychowawcze "W czym jestem dobry?" - wzmocnienie wiary we własne siły i możliwości - test niedokończonych zdań - poznanie zainteresowań uczniów itp.
II Etap psychokorekcyjny	Usprawnienie zaburzonych funkcji percepcyjno-motorycznych - ćwiczenia na materiale bezliterowym.	<p>A Podnoszenie sprawności manualnej i grafomotorycznej:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Zabawy rozluźniające napięcie mięśni: <ul style="list-style-type: none"> - rzucanie i chwytanie piłeczki - ugniatanie papierowych kul z papieru - układanie wzorów z patyczków - nawlekanie koralików - rysowanie - naklejanie elementów na obrazki - zabawy w plastelinie - wydzieranki 2. Ćwiczenia rozmachowe mięśni rąk: <ul style="list-style-type: none"> - kreślenie kredą, pędzlem, węglem na dużych arkuszach papieru - kreślenie palcem lub patykiem na piasku - pogrubianie konturów dużych wzorów geometrycznych - zamalowywanie farbami dużych płaszczyzn oraz powierzchni ograniczonej konturem - malowanie dużych form falistych i szlaczków - zabawa kreatywnie bazgranie - zabawa "rysowanie oburącz" 3. Ćwiczenia usprawniające mięśnie dłoni i mięśnie palców: <ul style="list-style-type: none"> - rysowanie wzorów po śladzie kropkowym lub kreskowym - kreskowanie - wypełnianie konturów kolorem za pomocą kresek - kreślenie form kolistych, falistych i prostych według wzoru - w naturalnych wielkościach zgodnych ze wzorem i w pomniejszeniu - kopiowanie rysunku przez kalkę lub folię - pogrubianie konturu - wodzenie po wzorze - zamalowywanie kredkami małych przestrzeni > kolorowanki 4. Ćwiczenia płynnych, rytmicznych ruchów pisarskich: <ul style="list-style-type: none"> - rysowanie szlaczków literopodobnych w liniaturze (w zmniejszającym się stopniowo wymiarze aż do liniatury zeszytu) - łączenie wyznaczonych punktów linią ciągłą w celu narysowania konkretnych przedmiotów - obrysowywanie szablonów (od wewnątrz, zewnątrznie) - rysowanie szlaczków obrazkowych w liniaturze zgodnie z kierunkiem pisma

		<ul style="list-style-type: none"> - samodzielne rysowanie różnorodnych wzorów B Percepcja wzrokowa: <ul style="list-style-type: none"> - różnicowanie podobnych przedmiotów i obrazków - układanki z figur geometrycznych - składanie obrazka z części - wypełnianie konturów - rysowanie konturów wg podanego wzoru - odwzorowywanie szlaczków - kreślenie kształtów graficznych za pomocą kreski łączącej wyznaczone punkty - uzupełnianie braków na obrazkach - dobieranie par jednakowych obrazków figur geometrycznych - kształtowanie pojęcia kierunku (w górę, w dół, w prawo, w lewo itp.) - układanie obrazków wg instrukcji słownej np. po lewej, na górze itp. - segregowanie przedmiotów wg określonej cechy - wyszukiwanie i dobieranie w pary jednakowych liter (bez czytania - na podstawie identyfikacji wzrokowej) C Percepcja słuchowa: <ol style="list-style-type: none"> 1. Różnicowanie dźwięków: <ul style="list-style-type: none"> - wysłuchiwanie i różnicowanie dźwięków dochodzących z najbliższego otoczenia i ich lokalizacja - rozpoznawanie znanych melodii - różnicowanie i rozpoznawanie głosów przyrody oraz odgłosów wydawanych przez różne przedmioty codziennego użytku - określanie właściwości dźwięków - wysoki, niskie, długie, krótkie 2. Odtwarzanie dźwięków: <ul style="list-style-type: none"> - odtwarzanie gry na bębenu, cymbałkach itp. - odtwarzanie dźwięków podanych bezpośrednio przez symbolizujące je nazwy - odtwarzanie rytmu zgodnie z układem przestrzennym - klaskanie, śpiew D Koordynacja wzrokowo-ruchowa: <ul style="list-style-type: none"> - uzupełnianie brakującego fragmentu obrazka - malowanie na dużym formacie kształtów graficznych pędzlem - wypełnianie konturów - odwzorowywanie na papierze bez liniatury - rysowanie konturów wg podanego wzoru - odwzorowywanie figur geometrycznych, szlaczków itp. E Koncentracja uwagi: <ul style="list-style-type: none"> - wykonywanie pracy na czas np. stemplowanie, kopiowanie - kolorowanie ukrytego obrazka - wykonanie obrazka wg poleceń
<p style="text-align: center;">III Etap psychodydaktyczny</p>	<p>Usprawnienie zaburzonych funkcji percepcyjno-motorycznych - ćwiczenia w materiale literowym.</p> <p>Korygowanie trudności w pisaniu i czytaniu.</p> <p>Wyrównywanie braków w</p>	<p>A Percepcja wzrokowa:</p> <ul style="list-style-type: none"> - układanie pociętych liter - dopasowywanie litery do obrazka i odwrotnie - rozpoznawanie liter wśród zestawu innych liter - wyszukiwanie takich samych liter i segregowanie ich - wyodrębnianie wyrazów w zdaniach - wyszukiwanie takich samych wyrazów i rozpoznawanie ich w tekście

	<p>materiale szkolnym.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - składanie sylab w sensowne wyrazy - wyodrębnianie elementów całości w wyrazie i sylabie np. pokaz literę B - odszukiwanie obrazków wg podanej głoski - dopisanie litery, sylaby do wyrazu - domina literowe, wyrazowe, obrazkowe - loteryjki obrazkowe, literowe, sylabowe - rebusy, zagadki <p>B Percepcja słuchowa</p> <p>1. Ćwiczenia analizy i syntezy słuchowej:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wyodrębnianie głosek z wyrazów - segregowanie obrazków wg pierwszej, ostatniej, drugiej itp. głoski - reagowanie sygnałem na określoną głoskę - tworzenie sylab z określoną samogłoską - tworzenie wyrazów z podaną sylabą - wymyślanie wyrazów na określoną głoskę - podawanie liczby głosek w wyrazie - wskazywanie głoski ze względu na jej lokalizację w wyrazie - podawanie liczby sylab w wyrazie - podawanie sylaby ze względu na jej lokalizację w wyrazie - tworzenie wyrazów do podanej sylaby - wyszukiwanie wyrazów, przedmiotów, które kończą się podaną sylabą - kończenie wyrazów dwusylabowych w oparciu o obrazki np. bu- ty - podział wyrazu na głoski i sylaby - synteza głoskowa i sylabowa wyrazów - ćwiczenia słuchu fonematycznego na podstawie obrazków - różnicowanie głosek na podstawie dwóch wyrazów różniących się jedną głoską - rozpoznawanie samogłosek w wyrazie - ustalanie miejsca danej samogłoski w wyrazie - podział zdań na wyrazy, przeliczanie słów <p>2. Ćwiczenia rozwijające mowę i wzbogacające słownik:</p> <ul style="list-style-type: none"> - wzbogacanie pojęć - słuchanie treści opowiadań prezentowanych ustnie lub w połączeniu z materiałem konkretnym - opowiadanie treści obrazków, historyjek obrazkowych - dobieranie obrazków do całości - próby uzasadnienia wyboru - układanie zdań z podanymi wyrazami - inicjowanie swobodnych wypowiedzi na podany temat - ćwiczenia w głośnym i cichym czytaniu ze zrozumieniem <p>C Ćwiczenia w pisaniu i czytaniu:</p> <ul style="list-style-type: none"> - słuchowo - wzrokowe przypominanie poznanych głosek i liter alfabetu - ćwiczenia w pisaniu i czytaniu wyrazów z głoskami - sz, cz, dz, dż itp. - ćwiczenia w różnicowaniu głosek podobnych brzmieniowo (b-p, d-t itp.) - utrwalenie zasad pisowni
--	----------------------------	--

		- doskonalenie tempa i techniki czytania - usprawnianie techniki pisania D Ćwiczenia umiejętności matematycznych: - ćwiczenia w dodawaniu, odejmowaniu - ćwiczenia w tworzeniu grafów - rozwiązywanie prostych zadań tekstowych
IV Etap ogólnorozwojowy	Pobudzenie aktywności i zainteresowań dziecka.	- ćwiczenia z zakresu kinezylogii edukacyjnej - "Gimnastyka mózgu" - relaksacja - wspólne tworzenie prac plastycznych i technicznych - poznawanie ciekawych technik plastycznych - czytanie czasopism dla dzieci - słuchanie bajek – udzielanie odpowiedzi - zabawy i ćwiczenia z użyciem komputera - puzzle, układanie klocków, labirynty, gry itp.

Jednocześnie pragnę zaznaczyć, iż zaproponowany przeze mnie powyżej materiał do pracy z dziećmi z dysleksją może być modyfikowany w trakcie realizacji całego programu. Wiadomo bowiem, że diagnoza dziecka nie kończy się na początku, czyli w momencie jej postawienia, lecz weryfikowana jest w trakcie trwania terapii. W związku z tym w zależności od postępów uczniów i ich nastawienia można niektóre ćwiczenia w razie potrzeby nasilać, inne eliminować albo zastępować innymi.

4.3 Przykładowe konspekty zajęć

Zajęcia korekcyjno – kompensacyjne, o czym powszechnie wiadomo, różnią się od typowych zajęć lekcyjnych. Różnice te dotyczą między innymi zasad budowy jednostki metodycznej. Terapia uczniów opiera się na innych niż normalna lekcja zasadach, co skutkuje tym, że terapeuta w odmienny sposób planuje pracę z uczniami. Według J. Jastrzęb jednostka metodyczna zajęć korekcyjno – kompensacyjnych składa się z następujących etapów pracy:

- ćwiczenia na materiale bezliterowym (np. składanie pociętego obrazka wg wzoru, odtwarzanie struktur rytmicznych itp.),
- sprawdzenie stopnia opanowania uprzednio opracowanego materiału literowego,
- ćwiczenia na materiale bezliterowym – realizacja celów korekcyjnych, relaksacyjnych, stymulujących,
- zajęcia w czytaniu i pisaniu – wprowadzenie nowego materiału,
- zmiana rodzaju ćwiczeń – odprężające, relaksacyjne itp.,
- ćwiczenia końcowe – podsumowanie, sprawdzenie stopnia opanowania poprzednich i aktualnych ćwiczeń.

Wymienione wyżej ćwiczenia rozkładają się w toku prowadzenia jednostki metodycznej zajęć korekcyjno – kompensacyjnych na cztery podstawowe ogniwa:

- ogniwo I – organizacja, mobilizacja i wdrożenie dzieci do pracy,
- ogniwo II – intensywna, efektywna praca korekcyjno – usprawniająca,
- ogniwo III – relaks, odprężenie, odciążenie po wysiłku,
- ogniwo IV – podsumowanie, sprawdzenie poziomu efektów terapii.

Poniżej prezentuję przykładowy konspekt zajęć korekcyjno – kompensacyjnych.

KONSPEKT NR 1

ETAP: III psychodydaktyczny

TEMAT: Przypomnienie i utrwalenie reguły ortograficznej pisowni wyrazów z „ó” wymien-
nym na o:a:e.

CELE ZAJĘĆ:

- przypomnienie i utrwalenie reguły ortograficznej pisowni wyrazów z „ó”,
- usprawnianie funkcji analizatora wzrokowego,
- usprawnianie funkcji analizatora słuchowego,
- ćwiczenie pamięci wzrokowej i spostrzegawczości,
- ćwiczenie funkcji kinestetyczno- ruchowych,
- wdrażanie do stosowania w praktyce poznanych reguł ortograficznych,
- doskonalenie techniki pisania,
- usprawnianie techniki cichego i głośnego czytania,
- pogłębienie umiejętności i nawyku korzystania ze słownika ortograficznego,
- wdrażanie do autokorekty błędów.

METODY:

- zadaniowa,
- ćwiczenia praktyczne,
- elementy kinezylogii edukacyjnej,
- gra edukacyjna

FORMY PRACY:

- indywidualna,
- grupowa.

PRZEBIEG ZAJĘĆ:

Lp.	Rodzaj ćwiczenia	Cel ćwiczenia	Przebieg ćwiczenia	Czas	Pomoce
I Część organizacyjno - mobilizująca					
1.	Elementy kinezylogii edukacyjnej Gimnastyka Mózgu – ruchy jednostronne i ruchy naprzemienne.	- usprawnienie koordynacji ruchowej lewa – prawa strona ciała - rozluźnienie i przygotowanie organizmu do pracy, - pobudzenie lewej i prawej półkuli mózgu,	Uczestnicy zajęć stoją w rzędzie, twarzą zwróconą do terapeuty. Nauczyciel prezentuje wybrane ruchy jednostronne (wymachuje prawą ręką i prawą nogą, prawa ręka dotyka prawego kolana, lewa ręka lewego kolana) i ruchy naprzemienne (wymachuje ręką i przeciwną do niej nogą - prawa ręka dotyka lewego kolana, lewa ręka- prawego). Następnie ochotnik pokazuje inne ruchy jednostronne i naprzemienne (np. prawa ręka i lewe ucho i na odwrót).	3 min	-
2.	Układanie pociętej figury według wzoru.	- usprawnienie percepcji wzrokowej – funkcji analizy i syntezy, pamięci wzrokowej - ćwiczenie spostrzegawczości i orientacji przestrzennej	Terapeuta dzieli grupę na dwuosobowe zespoły. Sam jest parą dla piątego uczestnika terapii. Grupy losują kopertę, w której znajduje się pocięta figura i wzór do jej złożenia. Nauczyciel ustnie przekazuje polecenie uczniom, aby dokładnie przyjrzyli się figurze, następnie odwrócili kartkę i z pamięci z dostępnych elementów ułożyli figurę.	5 min	Zestawy dla każdej z grup (koperty z pociętymi na elementy figurami geometrycznymi - trójkąt, kwadrat, prostokąt, okrąg, trapez, wraz z wzorem do ułożenia).
3.	Zgaduj -Zgadula	- usprawnienie logicznego myślenia, - doskonalenie koncentracji i uwagi	Terapeuta głośno odczytuje treść zagadki. Uczeń, który zna odpowiedź podnosi rękę i udziela odpowiedzi. Odpowiedzią jest „ó”. Nauczyciel nawiązując do zagadki informuje uczniów, czemu poświęcone będą zajęcia.	3 min	Treść zagadki (załącznik nr 3)
4.	Głośne czytanie tekstu pt. „Dzieciństwo”	- usprawnienie techniki głośnego czytania, - ćwiczenia w rozumieniu czytanej treści,	Każdy z uczniów otrzymuje tekst. Fragmenty tekstu są zaznaczone innym kolorem. Terapeuta dokonuje podziału ról wśród uczniów. Zadaniem dzieci jest głośne odczytanie swojej kwestii. W trakcie, gdy jeden z uczniów czyta pozostali słuchają i śledzą tekst wzrokiem oraz zaznaczają pętlą wszystkie wyrazy z „ó” wymiennym. Po odczytaniu nauczyciel sprawdza stopień zrozumienia tekstu	5 min	Tekst pt. „Dzieciństwo” w pięciu egzemplarzach dla każdego ucznia, plansze z zasadami pisowni wyrazów z „ó” (załącznik nr 4)

			<p>zadając dzieciom kilka pytań), a następnie nawiązuje do znanych uczniom zasad wymiany „ó” – ochotnicy odpowiadają. Wskazani uczniowie przypominają znane im zasady dotyczące pisowni wyrazów z „ó”. W trakcie, gdy uczniowie odpowiadają terapeuta rozkłada plansze z wypisanymi zasadami i eksponuje je na tablicy wskazując jednocześnie zasadę, która będzie tematem zajęć – chodzi o „ó” wymienne na a:o:e.</p>		
II Część intensywnej pracy					
5.	Dopasowywanie wyrazów z tekstu do konkretnej reguły ortograficznej.	<ul style="list-style-type: none"> - doskonalenie koordynacji wzrokowo-ruchowej, - usprawnianie funkcji wzrokowych – analizy, - doskonalenie techniki pisania, - utrwalenie zasad pisowni i wiadomości o częściach mowy języka polskiego 	<p>Nauczyciel rozdaje uczniom karty pracy. Zadaniem dzieci jest samodzielne pogrupowanie wyrazów z „ó” wymiennym, które zaznaczyły w tekście do odpowiednich kolumn tabeli – ze względu na regułę, która im odpowiada. Do każdego z wyrazów uczniowie dopisują drugi, który uzasadnia tę wymianę oraz określają, jaka to część mowy.</p>	5 min	Karta pracy dla każdego ucznia (załącznik nr 5), długopisy
6.	Uzupełnianie opisu zdrobieniami zawierającymi „ó”.	<ul style="list-style-type: none"> - ćwiczenie logicznego myślenia, - doskonalenie umiejętności czytania ze zrozumieniem 	<p>Uczniowie pod kontrolą terapeuty wykonują ćwiczenie w zeszytach Ortoffiti dla klas V-VI poziom drugi (ćw. 9 str. 12) polegające na uzupełnieniu opisu potwora Przestraszacza Wieczornego zdrobieniami wyrazów z ramki.</p>	7 min	Zeszyty Ortoffiti dla klas V-VI, poziom drugi, długopisy
7.	Domino ortograficzne z wyrazami z „ó” wymiennym.	<ul style="list-style-type: none"> - doskonalenie funkcji wzrokowych – analizy i syntezy, - ćwiczenie spostrzegawczości, - ćwiczenia logicznego myślenia, - utrwalenie reguł ortograficznych 	<p>Nauczyciel tasuje kostki domina, po czym rozdaje je uczestnikom gry. Rozpoczyna osoba, która ma na początku białą kostkę. Wygrywa ten, kto jako pierwszy pozbędzie się swoich kostek. Po zakończeniu gry uczniowie czytają głośno utworzone pary wyrazów i wyjaśniają, na co wymieniło się „ó”.</p>	8 min	Kostki domina z brystolu (załącznik nr 6)
8.	Wyszukiwanie wyrazów w ciągu literowym.	<ul style="list-style-type: none"> - usprawnianie percepcji wzrokowej – analizy, - doskonalenie umiejętności swobodnego 	<p>Każdy uczestnik terapii losuje pasek z ciągiem literowym. Zadaniem dzieci jest odnalezienie w ciągu liter ukrytych wyrazów. Uczniowie odszukane wyrazy zapisują w ramce. Następnie nauczyciel prosi każdego z uczniów o przeczytanie</p>	6 min	Paski z ciągiem literowym dla każdego ucznia (załącznik nr 7), długopisy

		wypowiadania się na forum grupy, - kształtowanie logicznego myślenia - doskonalenie techniki pisania	odnalezionych słów i wytłumaczenie zasady pisowni dowolnie wybranego wyrazu.		
III Część relaksacyjna					
9.	Ćwiczenie „Energetyczne ziewanie” – elementy kinezylogii edukacyjnej Gimnastyka Mózgu.		Nauczyciel włącza nagranie muzyki relaksacyjnej. Następnie prosi uczniów o umieszczenie wskazujących palców na policzkach – tuż nad końcem zębów trzonowych i masowanie tych miejsc, przy jednoczesnym ziewaniu. Uczniowie zamykają, masują policzki, ziewają wydając charakterystyczne dla ziewania odgłosy.	3 min	magnetofon, nagranie z muzyką relaksacyjną
10.	Wykonanie portretu Przestraszacza Wieczornego.	- rozwijanie wyobraźni i fantazji, - rozwijanie ekspresji i kreatywnego myślenia	Terapeuta głośno odczytuje opis potwora z ćwiczenia 9 na str. 12 zeszytu Ortograffiti – uczniowie na kolorowych kartach wykonują portret Przestraszacza Wieczornego.	8 min	Zeszyt Ortograffiti dla klas V – VI poziom drugi, kolorowe kartki, flamastry, kredki
IV Część podsumowująca					
11.	Wyszukiwanie wyrazów w słowniczku ortograficznym.	- doskonalenie umiejętności korzystania ze słownika ortograficznego, - doskonalenie funkcji wzrokowych, - pogłębienie umiejętności cichego czytania ze zrozumieniem,	Nauczyciel prosi uczniów, aby każdy samodzielnie w słowniczku ortograficznym odszukał trzy wyrazy z „ó” zaczynające się na litery: m, p, s, r. Uczniowie zapisują wyrazy w zeszycie i określają, czy wytypowane wyrazy podlegają regule wymiany na a:o:e. Z każdym wyrazem podlegającym regule wymiany uczniowie układają zadanie i zapisują je w zeszycie.		Słowniczki ortograficzne – 5 sztuk
12.	Zadanie domowe.	- utrwalenie omawianej na zajęciach reguły, - doskonalenie systematyczności	Terapeuta podaje zestaw ćwiczeń do wykonania w domu – ćwiczenie 12, 13, 14, 15 str. 13 – 15 zeszytu Ortograffiti.		Zeszyty Ortograffiti dla klas V-VI, poziom drugi.

4.4 Oczekiwane rezultaty

Właściwie dobrane oddziaływania muszą przynieść pozytywne rezultaty.

Oczekuje się, że w wyniku realizacji programu uczniowie:

- usprawnią swoje zaburzone funkcje w zakresie systemu percepcyjno – motorycznego,
- podniosą poziom swojej sprawności językowej,
- udoskonalą technikę czytania,
- poprawią technikę pisania,
- pogłębią znajomość zasad ortograficznych,
- wdrożą się do samodzielnej pracy ze słownikiem ortograficznym,
- nabiorą nawyku czujności ortograficznej i autokorekty błędów,
- podniosą własną samoocenę i wiarę w swoje możliwości,
- nauczą się systematycznej pracy w domu.

4.5 Ewaluacja programu

Ewaluacja to działania mające na celu stwierdzenie, w jakim stopniu zawarte w programie cele zostały osiągnięte oraz czy zaproponowane metody pracy okazały się skuteczne. Innymi słowy ewaluacja służy ocenie skuteczności całego programu.

Aby stwierdzić, czy zaproponowane przeze mnie oddziaływania przyniosły zamierzony efekt, zakładam:

- obserwację uczniów,
- zastosowanie pod koniec programu testu do badania techniki czytania głośnego dla klas I-VI wg Karola Lausza (załącznik nr 2), który pokaże, w jakim stopniu nastąpiła poprawa w technice czytania,
- prowadzenie systematycznych rozmów z wychowawcami klas i nauczycielami przedmiotów wiodących (język polski, język angielski, matematyka, historia, przyroda) na temat postępów w nauce,
- cykliczne spotkania z rodzicami uczniów, które ujawnią pozytywne zmiany w zachowaniu uczestników terapii, np. stosunek do zadań, większą motywację, staranność itp. oraz przeprowadzenie ankiety wśród rodziców pod koniec zaplanowanej terapii (**załącznik nr 3**),

- powtórne badanie dokumentów i wytworów dziecka - zeszytów, prac pisemnych, sprawdzianów, prac plastycznych.

5. SPIS TABEL

Tabela nr 1.	Symptomy ryzyka dysleksji charakterystyczne dla poszczególnych okresów życia dziecka.
Tabela nr 2.	Czynności podejmowane przez pracowników Poradni Psychologiczno-Pedagogicznych, w celu zdiagnozowania u dziecka dysleksji.
Tabela nr 3.	Prawa i obowiązki uczniów dyslektycznych.
Tabela nr 4.	Uczestnik nr 1 – analiza opinii z PPP.
Tabela nr 5.	Uczestnik nr 2 – analiza opinii z PPP.
Tabela nr 6.	Uczestnik nr 3 – analiza opinii z PPP.
Tabela nr 7.	Uczestnik nr 4 – analiza opinii z PPP.
Tabela nr 8.	Uczestnik nr 5 – analiza opinii z PPP.
Tabela nr 9.	Informacje na temat uczestników terapii zebrane od ich rodziców.
Tabela nr 10.	Analiza wytworów uczestników terapii.
Tabela nr 11.	Wyniki testu Lausza uczestników terapii.
Tabela nr 12.	Cele dla poszczególnych uczestników terapii.
Tabela nr 13.	Materiał programowy.

6. ZAŁĄCZNIKI

Załącznik nr 1

KWIESTIONARIUSZ WYWIADU Z RODZICAMI

1. Imię, nazwisko:

.....

2. Struktura rodziny:

pełna, niepełna, zrekonstruowana, samotna matka, samotny ojciec, rodzina zastępcza
(właściwe podkreślić)

3. Liczba osób w rodzinie, które dziecko z kolei.....

4. Przebieg ciąży:

5. Przebyte choroby dziecka:

.....

6. Rozwój mowy:

kiedy gaworzyło?:

kiedy pojawiły się pierwsze wyrazy?

jak rozwijała się mowa dziecka?

7. Rozwój motoryki w pierwszym roku życia:

siadanie

raczkowanie

chodzenie

8. Od kiedy zauważono trudności w czytaniu i pisaniu u dziecka?

.....

9. Z jakimi przedmiotami syn/córka ma najczęściej kłopotów w szkole?

.....
10. Jak wspiera pan/pani syna/córkę w sytuacjach niepowodzeń szkolnych?

.....
11. Czy wie pan/pani, czym jest dysleksja rozwojowa? Skąd pochodzą te informacje?

.....
12. Czy u rodzeństwa lub kogoś z bliskiej rodziny zdiagnozowano dysleksję rozwojową?

.....
13. Czy dziecko jest pod opieką poradni specjalistycznej? Jakiej?

.....
14. Jakie podejmuje pan/pani działania odnośnie pomocy dziecku?

.....
15. Czy syn /córka uczęszcza na zajęcia terapii dla uczniów dyslektycznych poza szkołą?

.....
16. Czy jest coś, co niepokoi panią/pana w zachowaniu dziecka?

.....
17. Zainteresowania dziecka:

Co lubi robić?.....

Czego nie lubi robić?.....

Załącznik nr 2

TEST DO BADANIA TECHNIKI CZYTANIA GŁOŚNEGO DLA KLAS I – VI
wg KAROLA LAUSZA

klasa I

go tu dym już ktoś nasz nie krem łaps wstań
coś dziś tam pięć zuch jeść świat nóg bądź
przez deszcz lżej

klasa II

**nic wam dzik do szewc film dam sień sam pies
strach wstyd pisz że wieś lis chodź wąż rwie
swej aż być śmiech dach Staś sześć**

klasa III

**sęk znów groch siał gnać rąk swój jest miast pod
gęś żal nikt piór mnie wiatr pić wnet nią głos
prat pan spać się mieć stój dno śni**

klasa IV

**słoń Jan gryzł nas kwiat brał znam też list ćwir
lok ciast**

klasa V

top chmur sok rząd śpiew hymn śnieg pień zza grzej kurz

klasa VI

miał piej mruć bok cień noż błyszczyć młóć trakt

ponadpodstawowe

paw zmyj kos kracz płyn dziad krzycz piach wrzask dok
grzyb smar szczyt lek rój tnę śledź płat wór mak płąć
gwóźdź chrzan plusk tran zmysł pal leszcz wstaw drzwi
szczaw ćma krze głąz rok huk

OBJAŚNIENIA:

1. Test wyżej podany jest testem indywidualnym, jednogodzinowym. Badany uczeń czyta głośno, przez jedną minutę, w obecności wyłącznie nauczyciela.
2. Test jest przeznaczony dla uczniów od kl. I do VI. Zaczyna się go czytać zawsze od początku. Tak więc np. każdy uczeń klasy IV przy końcu roku szkolnego musi przeczytać w ciągu jednej minuty od słowa „go” do słowa „ciast”.
3. Test dla klasy VI kończy się na słowie „trakt”, pozostałe słowa to słowa zapasowe dla szybko czytających.
4. Z końcem roku szkolnego w ciągu jednej minuty KAŻDY uczeń klasy:
I winien przeczytać 22 wyrazy
II winien przeczytać 48 wyrazów
III winien przeczytać 76 wyrazów
IV winien przeczytać 88 wyrazów
V winien przeczytać 99 wyrazów
VI winien przeczytać 108 wyrazów.
5. Każde błędnie przeczytane słowo odliczamy od wyniku ogólnego, nie przerywając uczniowi czytania, aby go nie peszyć.
6. Z wyjątkiem klasy I test powinien być używany również w różnych okresach roku szkolnego jako sprawdzian postępów w czytaniu, ponieważ jest nielogiczny i uczeń nie jest w stanie go zapamiętać.
7. Test pozwala stwierdzić, na jakim poziomie (na poziomie której klasy) uczeń czyta. Charakter testu i normy czytania zaczerpnięte z książki pt.: Problemy opóźnienia w nauce szkolnej – Jana Konopnickiego. Niniejsza wersja jest kopią testu wydanego przez OOM w Krakowie.

ZAGADKA

Ma mnie królik, mróz, wiewiórka,

Ogród, stół i przepiórka,

Ma mnie także chłód i lód,

Piękny wzór i mały zbiór.

Sypiam w łóżku, śpiewam w chórze,

Wdrapię się na każde wzgórze.

Zawsze bywam u królowej.

Czym ja jestem – kto odpowie?

Odpowiedź : „ó”

TEKST pt. „Dzieciństwo”

Lubię czasami wrócić pamięcią do lat mojego dzieciństwa. Cudowny czas. Miałem swój ulubiony ołówek kreślarski i stół, przy którym odrabiałem lekcje. Uwielbiałem szkicować przeróżne zwierzęta. Mój pokój miał okno na wschód i na piękny ogród. Wydeptałem w nim wiele drózek, kiedy doglądałem roślin. Zawsze znajdowałem sobie jakieś zajęcie: skrócić gałęzie, usunąć chwasty. Lubiłem spotykać się tam z kumplami i rozmawiać o naszych wspólnych sprawach. Kiedyś próbowaliśmy sił w sadzeniu buraków. Nie czuliśmy nóg i pleców od ciągłego schylania się.

Na podwórku bawiliśmy się w Indian. Szukaliśmy ptasich piór, aby udekorować nasze głowy i dzidy. Kiedy dopisywała pogoda wyruszaliśmy na wędrówki rowerowe i piesze. Mógłbym mówić o tych czasach i mówić.

Później trzeba było pójść w świat. Zawsze jednak można tam powrócić . We wspomnieniach. Tak upłynęły mi najmłodsze lata.

Załącznik nr 5

Karta pracy

Wpisz wyrazy z "ó", które zaznaczyłeś w tekście do odpowiednich kolumn tabeli, ze względu na regułę, która im odpowiada. Do każdego w wyrazu dopisz drugi, który uzasadnia jego wymianę.

Wymiana na „o”	bo
Wymiana na „a”	bo
Wymiana na „e”	bo

Domino ortograficzne

	stóg	stogi	źlób
źloby	czwórka	czworo	stój
słoje	łóżko	łoże	brzózka
brzoza	powróż	powrozy	wózek
wozy	samochód	samochody	kózka
koza	sówka	sowa	róg
rogi	nóżka	noga	lód
lody	wór	worek	stół
stoły	ogród	ogrody	dróżka
droga	dół	doły	pióro
pierze	skrót	skracać	siódmy
siedem	popiół	popielnik	

Paski z ciągiem literowym

efhykółkogdhpółbjprzódbkorunamówiýchfczółkaihf

.....
(kółko, pół, przód, mówić, czółka)

zespółgdyebdróżkicnrfuhhjfgwróciýchfhrgruirógprupiórjfk

.....
(zespół, dróżki, wrócić, róg, upiór)

gdmójfypochódehvffbródkahjstedyskrócićyuzawódntc

.....
(mój, pochod, bródka, skrócić, zawód)

cfprzyjaciółcvrfjpiórkardwójkafhsiódemkadftrpołów

.....
(przyjaciół, piórka, dwójka, siódemka, połów)

cegbndzióbfghuiprzewódnxcbftrójkabcwprzyjaciółfomówićfdy

.....
(dziób, przewód, trójka, przyjaciół, omówić)

Załącznik nr 8

ANKIETA DLA RODZICÓW UCZNIĄ UCZĘSZCZAJĄCEGO NA ZAJĘCIA KOREKCYJNO - KOMPENSACYJNE

Uprzejmie proszę o informacje na temat zakresu pomocy udzielonej przez nauczyciela – terapeutę Państwa dziecku w rozwijaniu i doskonaleniu umiejętności czytania, pisania i liczenia. Proszę o wybranie właściwej odpowiedzi lub udzielenie własnej.

1. Czy dziecko chętnie chodziło na zajęcia terapii pedagogicznej?

- tak
- nie
- nie wiem
- Proszę uzasadnić swoją odpowiedź:
-

2. Czy rozmawialiście Państwo z dzieckiem na temat zakresu pomocy udzielanej przez nauczyciela?

- tak
- nie
- nie ma zdania

3. Jakie zmiany zauważyliście w postępach edukacyjnych swojego dziecka?

- Proszę napisać, jakie:
-

4. Czy uważają Państwo, że uczęszczanie na zajęcia było potrzebne?

- tak
- nie
- nie mam zdania

7. BIBLIOGRAFIA

Bocheńska M., Ryzyko dysleksji, w: *Życie Szkoły* nr 9/2005

Bogdanowicz M., O dysleksji czyli specyficznych trudnościach w czytaniu i pisaniu – odpowiedzi na pytania rodziców i nauczycieli, Lublin 1994

Chwastek D., Nowosielska E. (red.), *Język Polski. Poradnik dla nauczyciela. Jak oglądać świat w kl. 4*, Warszawa 2005

Czajkowska I., Herda K., *Zajęcia korekcyjno – kompensacyjne w szkole*, Warszawa 1998

Florkiewicz V. (red.), *Terapia pedagogiczna – scenariusze zajęć*, Łódź 2007

Grabałowska J., Jastrząb J., Mickiewicz J., Wojak M., *Ćwiczenia w czytaniu i pisaniu*, Toruń 1994

Jastrząb J., Mickiewicz J., *Ćwiczenia w czytaniu i pisaniu*, Toruń 1995

Jestem rodzicem dziecka z dysleksją. Pozycja przygotowana specjalnie dla poradni psychologiczno – pedagogicznych, Gdynia 2006

Kaja B., *Zarys terapii dziecka*, Bydgoszcz 1995

Kostrzewski J., *Diagnoza dysleksji*, w: *Biuletyn Informacyjny Oddziału Warszawskiego, Polskie Towarzystwo Dysleksji*, Warszawa 1995

Mańkowska I., *Kreowanie rozwoju dziecka*, Gdynia 2005

Miązek D., *Scenariusze zajęć do pracy z dziećmi ze specyficznymi trudnościami w uczeniu się*, Łódź 2009

Mickiewicz J., *Jedynka z ortografii? Rozpoznawanie dysleksji, dysortografii i dysgrafii w starszym wieku szkolnym*, Toruń 2002

Reid G., *Dysleksja*, Warszawa 2005

Rutkowska R., *Zestaw ćwiczeń do zajęć korekcyjno – kompensacyjnych dla dzieci w wieku 10-12 lat*, Gdańsk 2009

Zakrzewska B., *Trudności w czytaniu i pisaniu, modele ćwiczeń*, Warszawa 1999

AKTY PRAWNE:

Rozporządzenie MEN z 30.04.2007 r. w sprawie warunków i sposobu oceniania, klasyfikowania i promowania uczniów i słuchaczy oraz przeprowadzania sprawdzianów i egzaminów w szkołach publicznych (Dz. U. nr 83, poz. 562)

Rozporządzenie MEN z 07.01. 2003 r. w sprawie zasad udzielania i organizacji pomocy psychologiczno – pedagogicznej w publicznych przedszkolach, szkołach i placówkach (Dz. U. nr 11, poz. 114)